

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA ZİLE RÜŞDİYE MEKTEBİ BİNASI

ZİLE RÜŞDİYE SCHOOL BUILDING IN THE LIGHT OF ARCHIVAL DOCUMENTS

Dr. Öğr. Üyesi Serpil Seyfi

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Zile Meslek Yüksekokulu,
Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı
serpil.seyfi@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-9902-5309

MAKALE GELİŞ TARİHİ: 25 Mart 2025 · YAYIMA KABUL TARİHİ: 11 Haziran 2025

Öz

Osmanlı döneminde ıslahat çalışmaları neticesinde eğitim alanında kapsamlı çalışmalar yürütülmüştür. 1845 yılında Sultan Abdülmecid döneminde Rüşdiye mekteplerinin kurulması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu mekteplerin ilk örneğini İstanbul'da Davut Paşa Mektebi oluşturmaktadır. Çalışmamızın konusunu rüşdiye mekteplerinin taşra örneklerinden bir tanesi olan Zile Rüşdiye Mektebi oluşturmaktadır. Bu mektebin inşa tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Osmanlı arşivinden Zile Rüşdiye mektebi hakkında elde edilen veriler çerçevesinde mektebin pek çok kez onarım ihtiyacı duyduğu belirlenmiştir. Bu onarım talepleri içerisinde sadece bir tanesinin keşif belgesine ulaşılmıştır. Bu keşif belgesi 1906 tarihli ve bu belge vasıtasıyla Zile Rüşdiye Mektebi'nin onarımında kullanılacak malzemelerin neler olduğu, onarımda çalışacak usta ve amele bilgileri gibi detaylara erişilmektedir.

Abstract

During the Ottoman period, comprehensive studies of education were conducted due to reform efforts. In 1845, during Sultan Abdülmecid's reign, significant progress was made toward establishing Rüşdiye schools. The Davut Paşa School in Istanbul was the first of these schools. Our study focuses on the Zile Rüşdiye School, a provincial example of these schools. The exact construction date of this school is unknown. Based on data obtained from Ottoman archives, we know that the school required repairs on multiple occasions. Of these repair requests, only one has been found in the discovery document. Dated 1906, the document details the materials to be used for the repairs, as well as the craftsmen and laborers who will perform them.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı dönemi, Rüşdiye mektebi, Zile, Keşif Belgesi, Arşiv Belgeleri.

Key Words: Ottoman period, Rüşdiye school, Zile, Discovery Document, Archive Documents.

GİRİŞ

18. yüzyılda sıbyan mekteplerinde yenileşme çabalarına medreseliler tarafından tepki gösterileceğinden sıbyan mektepleri ve askeri okullar arasında kalan ara bir okul kurulmasına karar verilmiştir (Akyüz, 2014, s.148). II. Mahmut, çocuklar rüşd yaşına gelene kadar bu mekteplerde okuyup burayı tamamladıktan sonra reşit olacağı düşüncesi ile bu mekteplerin rüşdiye olarak adlandırılmasını uygun bulmuştur (İnci, 2022, s.77).

1846'da Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulduktan sonra rüşdiye mekteplerinin sayılarının artırılması yanı sıra rüşdiye mekteplerinin geliştirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmıştır. İlk rüşdiye mektepleri İstanbul'da açılmaya başlamıştır. 1847'de Davud Paşa, Bayezid, Üsküdar Tophane ve Ağa Camisinde olmak üzere toplam 5 rüşdiye mektebi kurulmuştur. Bu okulları takiben 1853 yılında padişah iradesi ile vilayetlerde de rüşdiyeler açılmaya başlamıştır (Demirel, 2002, s.74-75).

Çalışmada, Osmanlı döneminde eğitim sisteminde yaşanan gelişmelerle birlikte açılan rüşdiye mekteplerinin kuruluşu, yaygınlaşması ve Zile Rüşdiye Mektebi binasının keşif belgesi ve onarım taleplerini içeren arşiv belgeleri incelenmiştir. Özellikle yapının onarımına ilişkin 1906 tarihli keşif belgesi binanın onarımında kullanılan malzemelerin tespiti bakımından ayrıca öneme sahiptir. Bu yönüyle yapının onarımı ve onarım süreçleri de ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Zile Rüşdiye Mektebi Anadolu'da inşa edilmiş rüşdiye mekteplerinden sadece birisidir. Bu çalışmayla Zile'in inşa edilmiş yahut kullanılmış rüşdiye binasının onarımı hakkında toplanan veriler çerçevesinde yapının konumu, onarımında kullanılan malzemelerden yola çıkılarak inşa tekniği gibi konular aydınlatılmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan mektep binasının ayakta olduğu dönem içerisinde üslup özellikleri aynı dönemde yapılmış İstanbul ve taşra örneklerindeki tespitler ışığında değerlendirmeye çalışılmıştır. Zile Rüşdiye Mektebi binası daha evvel bir çalışmaya konu olmamıştır. Bu açıdan Sanat tarihi alanına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Bu çalışmada nitel bir tarihsel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma kapsamında, Zile Rüşdiye Mektebine dair doğrudan ya da dolaylı bilgi sağlayabilecek arşiv belgeleri, yazılı kaynaklar ve görsel materyaller sistematik bir biçimde incelenmiştir.

Zile'nin Tarihçesi

Zile geçmişten günümüze değin pek çok isimle anılmıştır. Bunlar Anziliya, Zelid, Zela, Gazala, Silay ve Karkariye'dir. Bu isimler arasında Zelidisin Persler zamanında Zile'yi kapsayan bir yer olduğu ileri sürülmektedir. Zela ise kutsal yol

ya da geçit anlamına gelmektedir (Umar, 1993, s.825). Zile'nin Ninova Melikesi Semiramis tarafından M.Ö. 1900 tarihinde kurulduğu Strabon tarafından ileri sürülmektedir (Strabon, 1969, s. 55-56; Şahin, 2013, s.209). Şehir, Hitit, Frig, Pers, Pontus ve Roma imparatorluklarının egemenliği altında kaldıktan sonra 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması neticesinde Bizanslıların (Doğu Roma) egemenliği altına girmiştir (Atalar, 1986, s.305-307).

1064 tarihinde Türkmenler Antakya çevresini ele geçirdikten sonra Tokat ve Zile'ye kadar ulaşmışlar; ancak burada Bizans'a yenildikten sonra geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Yavi, 1986, s.30). Şehrin ele geçirilmesi Danişmend Gazi döneminde olmuştur. (Şahin, 2013, s. 216). 1071'de Malzagirt Savaşı sonrasında Türklerin Bizans'a karşı sağladığı galibiyet neticesinde Zile'de Türk hakimiyeti süreci başlamıştır (Gökbilgin, 1979, s. 404). 1166 yılında Danişmendli döneminde Nizameddin Yağıbasan'ın vefat etmesi üzerine şehirde Bizans hakimiyeti başlasa da bu durum kısa sürmüştür. Zile ve çevresi Selçuklu sultanı II. Kılıç Arslan tarafından tekrar fethedilmiştir. Kılıç Arslan, yönetimi sırasında on bir oğlu arasında taksim etmiş böylece Tokat, Zile ve çevresine Rükneddin Süleyman egemen olmuştur (Alptekin, 1988, s.256). II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde yaşanan Baba İshak Ayaklanması ile Zile ve çevresi tahrip edilmiştir. Harzemşahlar'ın yıkılması sonrasında Anadolu Moğol tehdidine maruz kalmıştır. Zile'de 1256 yılında İlhanlı hakimiyeti başlamıştır (Atalar, 1986, s. 308; Şahin, 2013, s. 218). Şehrin bir sürede Kadı Burhaneddin beyliği hakimiyetinde kalmasından sonra Zile halkı, Kadı Burhaneddin Ahmet'in, Akkoyunlu Kara Yölük Osman tarafından öldürülmesi neticesinde emirlerle birleşerek Osmanlılar'a bağlanmak için talepte bulunmuşlardır. Yıldırım Bayezit de 1392'de bölgeyi hakimiyeti altına alarak siyasi kargaşadan kurtarmıştır. Gökbilgin bu tarihi 1398 olarak kaydetmiştir (Şimşirgil, 1991, s. 232; Gökbilgin, 1979, s. 404; Şahin, 2013, s. 220)

1413 tarihinde, Osmanlı Devleti Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği'ne ek olarak Rum Beylerbeyliği'ni kurmuş ve bu üçüncü eyalete Zile de dahil edilmiştir (Şimşirgil, 1991, s. 290–291). 1455 tarihli tahrir defterinde şehrin nahiye olduğu belirtilmekte, aynı defterde merkezi de nefis-i şehir olarak ifade edilmektedir (Hoca Saadettin, 1975, s.121).

1455 tarihli tahrir defterinde Zile'den nahiye olarak bahsedilmektedir. 1520 ve 1575 tarihli defterlerde ise; Siva Livasına bağlı bir kazadır. XVI. Yüzyıla gelindiğinde Zile merkezinde 13 mahalle ve 39 köy ile 17 mezrayı içine alan bir kaza konumundadır. 1847 yılı itibarıyla Amasya'ya bağlı bir kazadır (Sezen, 2006: 538). 1867 tarihli Nizamname'de halen Zile'nin Amasya'ya bağlı olduğu görülmektedir (Altındal, 2011, s. 137). 1880'de Sancak olan Tokat'a bağlanan Zile kaza olma durumunu sürdürmüştür (Açıkel, 2004: 333-334). 1881 yılında

Tokat'a gelen Fransız seyyahı Vital Cuinett, Zile' nin Tokat sancağına bağlı 2000 nüfuslu bir kaza merkezi olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca burada 30 cami, 7 medrese ve 1750 talebeye öğrenim veren 20 okulun olduğunu da ifade etmektedir (Özçağlar, 1994, s. 148).

Rüşdiye Mektepleri'nin Gelişimi

Osmanlı Döneminde Rüşdiyeler sıbyan mekteplerinin bir üst kademesi ve daha sonra ise ortaokul kimliğinde hizmet veren eğitim mekanları olmuşlardır (Kodaman, 1991, s.91).

Osmanlı devletinde eğitim kurumlarında temel olarak öne çıkan medrese ve sıbyan mektepleridir. XVII. yüzyıldan sonra medreselerde başlayan bozulma sebebiyle II. Mahmut tahta çıkana kadar askeri mektepler açılarak bu sorunun üstesinden gelinmeye çalışılmıştır; fakat bu eğitim kurumları da beklenen iyileşmeyi karşılamayınca Avrupa modernitesini takip eden sivil eğitim kurumlarının açılması yoluna gidilmiştir. II. Mahmut sıbyan mekteplerinin yenilenmesi ve ikinci bir kademe olarak bir mektebin açılması amacıyla Meclis-i Umur-ı Nafia'ya layiha hazırlanmasını emretmiştir (Demirel, 2002, s. 64).

Osmanlı devleti döneminde II. Mahmut zamanında 1830'larda mülkiye ve idari alanlarda modernleşme yönünde yapılan çalışmalar neticesinde eğitilmiş memur ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Mektebi Maarif-ı Adliye ve Mektebi Umumi Edebiye olarak bilinen okullar kurulmuştur (İnci, 2022, s.77-79).

Bu iki okul aynı zamanda ileri ki süreçte ilk rüşdiyeler olarak kabul edilmiştir (Kodaman, 1991, s. 92). 13 Ocak 1845'te Abdülmecid döneminde eğitim ile ilgili yapılması gerekenler hakkında yayınlanan fermanı takiben 1847 yılında Mekâtib-i Umûmiye Nazırı Kemal Efendi'nin girişimleriyle deneme maksatlı İstanbul'da 2 rüşdiye mektebi açılmıştır. Açılan rüşdiyeler olumlu netice verince, 1848'de İstanbul'da 5 rüşdiye mektebi daha kurulmuştur (Somel, 2010, s. 60-65).

Rüşdiye mekteplerinin ilk örneklerinin eğitim ve öğretimdeki başarısı üzerine bu okulların yaygınlaştırılmasına karar verilmiş ve 1852 yılında İstanbul'da rüşdiye sayısı 10'u bulmuştur. Rüşdiyelere Muallim yetiştiren Darülmualimîn kurumundan mezun vermeye başlanmış ve 1853 yılı itibarıyla vilayet merkezlerinde yirmi beş rüşdiye açmak amacıyla gerekli ödenek ayrılmıştır. Belirtilen sayı kapsamında Anadolu'da yedi, Rumeli'de on beş ve Ege Adalarında üç mektep açılması planlanmıştır (Kodaman, 1991, s.92).

1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim ve öğretim ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır (Alkan, 2008, s. 25). Bu nizamname doğrultusunda erkek ve kız rüşdiyelerinin açılışı ile ilgili kriterler ve programları

revize edilmiştir. Mektepler açılırken nüfus baz alınarak bir düzenleme yapılmıştır. Düzenleme ile nüfusu 500 haneyi aşan yerleşim yerlerinde birer erkek rüşdiye ve vilayet merkezlerinde birer kız rüşdiyesinin açılması kararı alınırken; gayrimüslimler için de rüşdiye açılması amacıyla 500 haneyi geçme şartı konulmuştur (Öztürk, 2008, s.301).

1869 Nizannamesinde, öğretmen açığı olan yerlerde yaşlı ve tecrübeli erkek muallimlerin seçilmesi Kız rüşdiyelerinde ise muallimlerin kadın olması gerektiği belirtilmiştir. (Keçeci, 2012, s. 4). Nüfusu 500 hanenin altında olan yerler için yarım olarak nitelendirilen rüşdiyeler açılmıştır. Bu tarz okullarda Muallim-i sani ve bir hizmetli görevlendirilmiştir. Bu gibi yerlerdeki hane sayısı 500'ü geçtiği takdirde ise; bu okullar tam rüşdiyelere dönüştürülmüştür (Uyanık, 2010, s. 105-109). Nizamnamede rüşdiyelerin öğrenim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Düzenlemeyi takiben Kaza merkezlerinde de rüşdiye mektepleri açılmaya başlanmıştır. Bazı kazalarda kız (inas) rüşdiye mektepleri de açılmaya başlamıştır. Fakat kazalarda mektep sayıları çok fazla artmamıştır (Çakmak, 2017, s. 236-237). 1875 tarihinde yüksek askeri mekteplere öğrenci yetiştirmek amacıyla öncelikle vilayet merkezleri öncelikli olarak askeri rüşdiyeler açılmıştır (Altınova, 2010, s. 173).

1879 yılında Maarif Merkez teşkilatı yeniden düzenlenecek Maarif Nezareti'nin beş daireye ayrılması ve bu daireler arasında Mekatib-i Rüşdiye Dairesi'nin de bulunmasının bu okulların yaygınlaştırılması ve ıslah edilmesi hususunda kararlı olduğunu göstermektedir. Bu tarihten sonra rüşdiye yapımı hızlanmıştır. II. Abdülhamit'in saltanatı süresince 170'e yakın rüşdiye mektebi açılmıştır. Sait Paşa'nın Aabdülhamit'e sunduğu layihada vilayetlerde 119, İstanbul'da 17 rüşdiye yaptırdığını ifade etmektedir (İnci 2022, s. 93).

II. Abdülhamit döneminin sonlarında rüşdiye eğitimi yapan erkek ve kızlara ait İstanbul'da 33 resmi, 39 özel olmak üzere toplam 72 rüşdiye bulunmaktaydı. 1000 kadar öğrencisi olan Soğukçeşme, Beşiktaş, Fatih, Koca Mustafa Paşa, Topbaşı ve Eyüp askeri rüşdiyeleri de hesaba eklendiğinde bu sayı 76'yı bulmaktadır. Rüşdiyelerin %80'i 1877-1909 yılları arasında yeniden inşa edilmiş veya onarılmıştır (İnci, 2022, s.93-94). 1877 Osmanlı Rus Savaşı rüşdiye okullarının sayılarının gerilemesine neden olmuştur. 400 civarında olan bu sayı bu savaş ile 316'ya düşmüştür. Berlin Antlaşması neticesinde 39 rüşdiye okulu Maarif Nezareti'nin kontrolünden çıkmıştır. Sonuç olarak Osmanlının elinde 277 rüşdiye okulu kalmıştır. 1878 yılından sonra rüşdiyeler ıslah edilmeye başlanmış ayrıca yenileri de açılarak rüşdiye okullarının sayısı tekrardan artmıştır. 1880'lerden itibaren ise idadi okulları ön plana çıkmış rüşdiye okulları geri plana itilmiştir. 1889 tarihli bir irade ile idadi bulunan yerlerdeki rüşdiyelerin kapatılmasına karar verilmiş bu okullarda görev yapan öğretmenlerin

de idadilerde görevlendirilmesi sağlanmıştır. Bütçe sorunları nedeniyle idadi okulu bulunan yerlerdeki rüşdiyelerin ödenekleri kesilmiş ve idadi binalarının yapımına ayrılmıştır. Rüşdiye öğrenimi de idadilerin bünyesine alınmıştır. Bu durum rüşdiyelerin gittikçe azalmasına sebebiyet vermiştir. II. Abdülhamit'in saltanatının sonlarına doğru rüşdiyelerin sayısı 600'ü bulmuş, öğrenci sayısı 40. 000'e ulaşmıştır. Tanzimat'a göre bina ve talebe sayısı bakımından iki üç kat bir artış meydana gelmiştir. Rüşdiye binaları büyük ve modern binalar yapılmasına karşın bu okullara kapasitesinin altında öğrenci kaydı yapılmıştır. Rüşdiye mektepleri sıbyan mekteplerine nazaran yüksek eğitim düzeyine sahip, modern müfredat uygulayan orta dereceli eğitim mekanları iken Maarif-ı Umumiye Nizamnamesi'ne bakıldığında ıslah edilmiş bir eğitim kurumu olarak ilköğretimin bir parçası olarak sınıflandırıldığını ancak ibtidai mekteplerinin açılmasından sonra 1880'lerin başında idadi mekteplerinin ortaöğretim kurumları olarak hizmet vermeye başlamasının ardından rüşdiyelerin işlevi sona ermiştir. Bu durum rüşdiyelerin ortaöğretim kurumu olarak yetersiz olması ile yorumlanmaktadır. İdadilerin açıldığı yerlerdeki rüşdiye mektepleri kurumun alt sınıfı şeklinde idadilerin bünyesine dahil edilmiştir. Taşra ve diğer yerlerdeki rüşdiye mektepleri ise bağımsız kurumlar olarak eğitim faaliyetlerini yürütse de ilk okulun az gelişmiş bir versiyonu olarak kalmışlardır (İnci, 2022, s. 94-95).

Osmanlı Dönemi'nde Rüşdiye Binaları

Rüşdiye Mektepleri açılmaya başladıktan sonra eğitim öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli yer tahsisı yapılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu sebeple Tanzimat Döneminde bazı yerlerde binalar inşa edilirken bazılarında bina bulunmasına yönelik zorluklar yaşanmış, koşulları elverişsiz binalarda eğitim verilmek zorunda kalınmıştır. Rüşdiyelerin açılış sürecinde hemen eğitime başlanması amaçlandığından dolayı şartları uygun olup olmadığına bakılmadan konak ve benzeri binalar rüşdiye mektebi olarak belirlenmiştir. İstanbul'da bina bulabilmek kolay olmasına rağmen vilayetlerde ve kazalarda bu durum zorlayıcı olmuştur (İnci, 2022, s. 93). II. Abdülhamit döneminde yetersiz binalardan dolayı ibtidai mektebi mevcut olan yerlere yeni mektep binaları inşa edilmiştir (Kodaman, 1991, s. 96). Tanzimat Döneminde ilk olarak birkaç rüşdiye binası ile Darüşşifa binaları inşa edilebilmiştir (Sakaoğlu, 1989, s. 27).

Rüşdiye mektebi açılmasında bina tahsisinde yaşanan sorunlar öğretmen ihtiyacının varlığı, rüşdiye müfredatını alabilecek öğrencinin olmaması nedenleriyle güçlükler yaşanmıştır. Bu sebeple devlet halktan destek alarak bu durumun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Bu sebeple ortaya mim (yarım) rüşdiyeler çıkmak zorunda kalmıştır. Bu uygulamada halk ve devlet okul masrafını yarı yarıya paylaşarak eğitim işleyişi sürdürülmeye çalışılmıştır

(Uyanık 2009, s. 98-99). Halk rüşdiye okullarının açılmasına yönelik olumlu bir tutum içinde olunca devlet de çeşitli mali kaynaklar oluşturmaya çalışarak yeni eğitim kurumlarının açılması kolaylaştırmıştır (Evered 2012, s. 31-32).

Rüşdiyeler açılırken veya kiralanan yahut tamir edilen binaların onarımlarına yönelik karşılaşılan en büyük sorun mali yetersizlikler olmuştur. Burada da okulun açılacağı yerdeki halkın vakıf arazisi yahut imakanlarından istifade edilme yoluna gidilmiştir (Altınova 2010, s. 214-215).

Rüşdiye mekteplerine bina bulmanın zor olduğu alanlarda medrese, mektep, ev, karakol binalarının kullanılması, onarılması gerekenlerin tamiri gerçekleştirilip ve okul imakanlarına uygun hale getirilmesi sağlanmıştır ve burada yine halkın maddi manevi desteği alınmıştır (Altınova 2010, s. 211-214)

Nezaret tarafından rüşdiye binaları için ülke genelinde uygulanmak için bir plan hazırlanmış ve bu planları uygulamak şartlar gereği imkânsız hale gelmiştir. Diğer taraftan yeni mektep binaların yapımı için az bir bütçe ayrılmıştır. Rüşdiye binaları vilayetlerde bulunabilse de bu binaların çoğunun onarıma ihtiyacı vardır. Örneğin Sultan Bayezid Camii şerifine bitişik olan ve 50'den fazla çocuğu alabilen rüşdiye mektebinin 22.000 kuruş civarında bir bütçeyle tamir edilmesi halinde mektep ihtiyacının kalmayacağı arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (Altınova Şahin, 2018). Bazen de farklı mektep binalarının rüşdiyelere tahsis edildiği örnekler vardır. Vidin'de 1859 tarihinde taş mektebin tamir edilmesinden sonra rüştiyeye dönüştürüldüğü bilinmektedir (Altınova Şahin, 2018, s. 196).

Bu süreçte daha çok mekteplerin onarım veya yeniden inşa edilmesi amacıyla ödenek gönderilmesi hususlarında çok fazla problem yaşanmaktadır. Bu sebeple halktan yardım toplanarak onarımlarının yapılması yahut tamirlerin yerine getirilmesi sağlanmıştır. Örneğin Sivas Vilayeti'nde rüşdiye mektebi yapılması isteğinden kaynaklı olarak halktan yardım toplanmıştır. Ancak bu meblağda yeterli olmamış ilgili birimlerden tekrardan ödenek talep edilmiştir (Altınova Şahin, 2018, s. 197).

Mektep binaları hakkında 1869 Maarif-i Umumuiye Nizamnamesi'nde 20. Maddesine göre kullanılacak rüşdiye mektebi binalarının Meclis-i Kebir-i Maarif'den verilecek plana uygun olarak yapılacağı ifade edilmiştir (Mahmud Cevad, 2001, s. 427; Altınova Şahin, 2018, s. 199). Ancak belirtilen plana uygun bina bulmanın zorluğundan bu istek çok az mektep binasında uygulanabilmiştir. 1872 yılında bir tamim yayınlatılarak Nizamname hükmüne 500 Müslüman hanesi olan kasabalarda rüşdiye mektebi olmaya uygun bir yerin bulunması işinin bölge halkına verilmesi de bu planının uygulanamamasına yol açmıştır (Altınova Şahin, 2018, s. 200).

Sultan Abdülhamid, Osmanlı coğrafyasının pek çok yerinde belirgin bir üsluba sahip okullar, hükümet konakları inşa ettirmiştir (Findley, 2008, s.204).

Mülkiye rüşdiyelerinin askeri rüşdiyelere ve azınlık unsurlarının okullarına oranla daha sade ve gösterişsiz olduğu bilinmektedir. Örneğin Tevfik Sağlam hatıratlarında Askeri rüşdiyelerin aynı plan kurgusunda iki katlı ve güzel binalar olduğundan bahsetmektedir. Sağlam, Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi'nin dört dersanesi, iki teneffüs yeri, bir resimhanesi, bir camisi, müdür, dâhiliye zabiti ve hoca odaları, önde ve arkada birer bahçesi bulunduğunu ifade etmektedir. Mektebin, dersaneleri, koridorlarının geniş ve aydınlık olduğu ve içinde bakkalı, şerbetçisi, kâğıtçısı ve bir de mancuncusu var demektir (Sağlam, 1991, s.36). Ahmed İhsan Tokgöz ise; Şam Askeri Rüşdiyesinde eğitim almış ve burayı; o“çok büyük bir caminin çok geniş avlusu, bu taş döşeli avlunun çok büyük havuzu ve üstündeki katlı fiskiyesi... sonra avluya bakan taş odalar...” şeklinde tasvir etmektedir (Tokgöz, 1993 s.20).

Halit Ziya Uşaklıgil İstanbul'da daha önce gittiği Fatih Askeri Rüşdiyesi ile İzmir Rüşdiye binasını mukayese ederken; İzmir Rüşdiye binasını Fatih Askeri Rüşdiye binasına göre çok sade bulduğunu ifade etmektedir. Ancak İzmir Rüşdiye binasının çok yeni ve temiz olduğunu da belirtmektedir. O dönemde İzmir'de çok sayıda Rum, Ermeni, Katolik ve Protestan okulları yer almakta olduğunu, bu okullardan Musevi okulunun Rüşdiye Mektebi'nin karşısında olduğunu bu okulla mukayese edildiğinde kendi okulunun bodrum katı tamamlanmamış, tek katlı, alçakgönüllü ve utanmış gibi görüldüğünü ifade etmektedir (Uşaklıgil, 1987, s.102). Ahmet Bede Kuran Kula'da gittiği rüşdiye mektebini “basit bir ev” şeklinde betimlemektedir. Burada yer alan Rum Mektebi ise, “muhteşem” diye tabir edilmektedir.

Metin Menekşe tarafından yazılan arşiv belgelerine dayalı çalışmada, H.1307/M.1889-1890 yılını kapsayan ve Sivas Vilayeti'ne bağlı olan (Erkek) Rüşdiye Mektebi'nin sayısının 16 olduğu bunlar içerisinde 1 tanesinin de Zile'de bulunduğu belirtilmektedir (Menekşe, 2022, s. 696).

Mektebin İnşası ve Onarımları

Mektebin inşa tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Zile Rüşdiye Mektebi hakkında arşiv kayıtlarında ulaşılan ilk bilgi 1866 tarihli'dir. Belgede mektebin genişletilmesi için bir talepte bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bilgidен hareketle mektep, 1866 tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır.

5 Ekim 1866 tarihli bu belgede, yapının, okul binasının etrafındaki dükkânların satın alınarak genişletileceği bu sebeple masrafların bir kısmının halk tarafından karşılanacağı ifade edilmektedir. Ancak halk dükkânlara seksen beş bin kuruş

harcamış; fakat son birkaç yılda mahsulden ürün alamamaları nedeniyle okul için gerekli muallim ve bevvab (hademe) masraflarının hazinece ödenmesi gerektiği hususunda talepte bulunmuşlardır. Ayrıca bu konudaki yazıda, onarımın biran evvel bitirilip okulun açılması gerekliliği de vurgulanmaktadır (IMVL.00571.025658.003.001; MVL.0073.00081.001.001). Mektebin açılış süreci 1867 yılına kadar sürmüştür. 1 Nisan 1867 tarihli evrakta mektebin her ne kadar açılacağı belirtilse de halen açılmadığı anlaşılmaktadır (I.MVL.00571.025658.001.001).

Mektep için ilerleyen süreçlerde de pek çok kez onarım talebinde bulunulmuştur. Bu onarımlardan birisi de 1906 tarihlidir. Konuya ilişkin evraklarda onarım için yedi yüz seksen beş buçuk kuraşa ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir (MF. MKT.00982.00011.001.001). Bu onarıma ilişkin gerekli keşif işleri yapılmış ve keşifte belirtilen yedi yüz seksen sekiz kuruş yirmi paranın harcanması için 28 Ekim 1906 tarihli yazı ile izin istenmiştir (MF.MKT.00982.00011.002.001).

Aşağıdaki 3 Ekim 1906 tarihli keşif belgesinde keşfi yapılan mekteb binasının onarımı için ihtiyaç duyulan malzemeleri içeren bilgiler yer almaktadır. Burada onarım için gerekli olan malzemelerin türü, adedi, yüksekliği, genişliği, çalışacak usta bilgileri, sayıları toplam harcanacak miktarın tutarı hakkında bilgiler yer almaktadır (Görsel 1).

Guruş	?	aded	Yük	batman	kıyye
300	Taşlı Kireç		300		1
56.10	Taban doğraması	150		15	
12.20	Meydan		25	20	
12.20	? kepici (?)	50 kalıp		10	
30	Çamurcu ustası	2			10
36	Amele	6			5
60	Kiremit tavanî	1000			60
100	Dülger ustası	10			10 tavan saçağının etrafınaiçin
45	Tahta	15			3
10	Harçcı	4 ?		20	2
90	Cam	30 ?			
30	Çerçevelerin tamiri				
7.20	Saman	3 yük		20	2 çamura katmak için
789,30					

Görsel 1: Zile Rüşdiye Mektebi'nin 1906 tarihli keşif belgesi (MF. MKT.00982.00011.001)

Zile kazası mekteb-i rüşdiyyesinin muhtaç-ı tamir olan mahallerinin keşif varakasıdır.

Keşifte yapılan tespitler neticesinde onarım için usta ve malzeme ücretleri ile beraber toplamda 789 kuruş 30 paraya ihtiyaç duyulduğu tespit edilmiştir.

15 Eylül 322/28 Eylül 1906 tarihinde keşif yapılmış olup; mektebin tamire muhtaç olan bölümleri olması nedeniyle kireç, doğrama vesaire ihtiyaç olup

harcama için gereken miktarın ne kadar olduğunun tespiti yapıldığı dolayısıyla yediyüz seksen sekiz buçuk kuruş masrafla yapılacağı anlaşılan rapor 15 Eylül 322/28 Eylül 1906 tarihinde hazırlanmış, raporun tasdiki ise 20 Eylül 322/3 Ekim 1906 tarihinde gerçekleşmiştir (BOA, MF.MKT.00982.00011.001).

Keşif belgesinde ağırlıklı olarak ahşap malzeme alımı planlandığı görülmektedir. Yapının muhtemelen üst örtüsü için de kiremit kullanılması da planlanmıştır. Yapıda kullanılacak kapı, pencere, cam, kireç ve toprak bilgileri de ayrı ayrı belirtilmiştir. İnşaatta çalışacak dülger ustası ve amelelere ödenecek yevmiyeler günlük bazda hesaplanarak deftere kaydedilmiştir. Yapının onarımında çamur, saman ve harç kullanılacağı da belgede ifade edilmiştir.

7 Şubat 1907 tarihli bir evrakta inşaat masrafı olan yedi yüz seksen dokuz kuruş otuz paranın yıllık inşaat düzenlemesine dahil edildiği genel ödemelere rastlayacağından aylık masraf cetvelinin inşaat sütununa dahil edilmesi ve onaylanması tespit edilen evrakin eklenerek gönderilmesi istenmiştir (MF. MKT.00982.00011.002.002). Mektebin 1911 yılında müşrif-i-harab (yıkılmaya yüz tutmuş) öğrenci mevcudu için yeterli olmaması nedeniyle müceddeden (yeniden) inşası hakkında vilayet meclisi tarafından düzenlenen tutanak, plan ve keşif belgesinin gönderildiği, keşif belgesine göre keşif masrafının doksan dokuz bin altı yüz seksen beş kuruş olduğu belirtilip; ödemenin yıllık bütçeye dahil edilmesi istenmiştir (MF. İBT. 00320.000030.001.001). Yapının inşaatı için gerekli meblağın bütçede karşılığı olmamasından ötürü 6 Nisan 1911 tarihli yazıda yardım (iane) yoluyla yapının onarımın gerçekleştirilmesi istenmektedir (MF. İBT. 00320.000030.003.002). Bu talebin devamında 9 Nisan 1912 tarihli yazıda inşaat mevsiminin geçmek üzere olduğu bu yüzden gecikmeye uğramamak ve kira ödemelerinin devam edeceği endişesi ile keşifte belirtilen ücretin ödenmesi için izin verilmesi istenmektedir (MF. İBT. 00320.000030.004.001).

1911 yılında yıkılmaya yüz tuttuğu için onarıma ihtiyaç duyulduğu tekrardan bir yazı ile bildirilen okulun o süre içinde maarif bütçesinin uygun olmaması nedeniyle halktan toplanacak yardımlarla onarılması gerektiği belirtilmiştir. 1912'de yapının tahribatının artması nedeniyle Zile kaymakamlığı eski okul binasının maliye kanununa uygun olarak satıldığını bunun üzerine bir binanın kiralandığını belirtmiştir. Fakat kiralanan bu binanın istenilen bölümlere sahip olmadığı ve yüksek bir alanda bulunup sudan mahrum olduğu ve suyun ücretle taşıtılmasından ve çok miktarda bulunan su ücretinin kabul olunamayacağından yeni bir mektep inşa edilmesi gerekmektedir ifade edilip inşaat için keşif yapıldığı ve üç bin liraya ihtiyaç duyulduğu beş yüz lirasının ahaliden tedarik edileceği ifade edilip; geri kalan kısmın da maarif ödemelerinden yapılması için talepte bulunulmuştur (MF.MKT.01178.00003.001.001).

Bu bilgilerden, mektep binasının 1906 tarihinden beri onarıma ihtiyaç duyduğu, onarımına başlansa bile ekonomik sebeplerle bitirilemediği anlaşılmaktadır. Bu süreç 1912'ye kadar sürmüştür. Mektep binasına yer tahsisi için bir konağın bu tarihte kiralandığı; fakat bu binanın fiziki yetersizlikleri yanı sıra su ihtiyacının karşılanmasında yaşanan güçlüklerin bulunduğu anlaşılmaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminde Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden sonra toplumun değişimi ve gelişimi için okullarda iyileştirme ve yenileşme çalışmaları başlamıştır. Rüşdiye mekteplerinin açılma çalışmaları II. Mahmud'un aldığı bir karar ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde okul açma çalışmaları yoğunlaşırken en fazla uğraşılan konu bina tahsisi olmuştur. Maddi yetersizlikler yüzünden yeni bina yapımı zor ve uzun bir süreci beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan okul olarak kullanılacak binaların yetersizlikleri veya okul olarak kullanıma uygun olmamaları bir düzine sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Zile Rüşdiye Mektebi Binası ile ilgili çeşitli onarım taleplerini içeren yazışmalardaki ifadelerde bina onarımı sağlanırken halkın maddi desteğinin alınması gerektiği yahut halkın okulun çeşitli ihtiyaçlarını temin ettiği anlaşılmaktadır. Bu açıdan okul inşa ve onarım süreçlerinde iane yoluyla bu sürecin tesis edilmeye çalışıldığı belirlenmiştir.

Osmanlı arşivinde mektebin fiziki durumunu aydınlatacak bir projeye ne yazık ki ulaşılamamıştır. Zile Rüşdiye Mektebi hakkında ulaşılan belgeler daha çok onarım taleplerini içermektedir. Bu belgelerin içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Zile'de tek bir rüşdiye mektep binası kullanılmamıştır. Kullanılan binaların büyüklüğü yahut genişliği hakkında keşif belgesinde de herhangi bir bilgi verilmemiştir. Okul binasının öğrenci yeterliliğine uygun bir bina olup olmadığını sorgulamak için farklı tarihlerde burada eğitim gören öğrenci sayılarına bakıldığında mektepte 1903-1904 tarihli eğitim genel sınav cetvelinde 3. sınıfta 17, 2. sınıfta 11, 1. sınıfta 18 öğrencinin burada eğitim aldığı tespit edilmiştir (MF.İBT.149.70.1.1). 12 Nisan 1909 tarihli bir evrakta ise mektepte 4 muallim ve 45 öğrenci mevcut olduğu belirtilmektedir (MF.İBT.00231.88.3). Bu sayı rüşdiye mektebinin yine üç sınıfla halen devam ettiğini göstermektedir. Her iki belgeden bu mektepte ortalama 45-46 öğrencinin eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Zile Rüşdiye Mektep Binası'nın onarım bilgileri hakkında ulaşılan ilk belgede (5 Ekim 1866) yapının fiziki yetersizlikleri nedeniyle etrafındaki dükkânların satın alınarak genişletilmesi istendiği ifade edilmektedir (IMVL.00571.025658.003.001; MVL.0073.00081.001.001). Bu durumda okul

binasının dükkânların yoğun olduğu ticari bir alan içerisinde yer almış olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Osmanlı dönemi kentlerinde yerleşimlerin ticari alanlar ve çevresinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda okul binasının ilki ulaşım açısından daha kolay bir konumda olmalıdır. Diğer taraftan Tanzimat'ın ilan edilmesinden sonra hükümet konakları etrafına diğer kamu binaları yani; kışla, idadi, rüştiye, adliye binası, jandarma dairesi, belediye, postane, hatta hapishane gibi resmi binalar yerleştirilerek yeni bir 'kamu sitesi' alanı meydana getirilmiştir¹.

Dolayısıyla Zile'deki ilk rüşdiye mektep binasının konumu hakkında bu bilgiye dayanılarak bir fikir yürütecek olursak mektebin hükümet konağı civarında bir yerde inşa edilmiş olabileceği de ileri sürülebilir. Dolayısıyla Rüşdiye Mektebi binası hem ticari faaliyetlerin yürütüldüğü hem de kamu binalarının² bulunduğu bir alana inşa edilmiş olmalıdır.

Yer itibarıyla merkezi bir alanda konumlanmış olduğunu düşündüğümüz Zile Rüşdiye Mektebi binası ilerleyen süreçlerde çeşitli nedenlerle onarıma ihtiyaç duymuştur. 1906 tarihli keşif belgesinde binanın onarımında kullanılacak malzemeler, kaç ustanın bu inşaatta çalışacağı kullanılacak malzemelerin türü, miktarı ve toplam harcanacak ücret miktarı gibi bilgiler keşif belgesine detaylı bir şekilde yazılmıştır. İhtiyaç duyulan malzemeler incelendiğinde yapının zemin, çatı pencere ve duvarlarına yönelik bir yenileme yapılacağı açıktır. Söz konusu keşif belgesinden yapıda kullanılan malzemenin ağırlıklı olarak ahşap olduğu belirlenmiştir. Bu bilgiden hareketle ahşap malzemenin bu yapıda tercih konusu olması o dönemin ekonomik şartları ile ilgili olmalıdır. Ayrıca Osmanlı taşrası ile nezaret arasında yapılan resmi yazışmalardan ulaşılan sonuç itibarıyla ekonomik sıkıntıların okul binalarının onarımında sorunlara yol açtığını göstermektedir. Diğer taraftan çamur saman gibi malzemelerin kullanılmış olması da Zile'deki geleneksel konut yapılarında yaygın bir şekilde kullanılan ahşap karkas arası kerpiç dolgu tekniği ile inşa edilmiş bir yapı olabileceğini de düşündürmektedir³.

Arşivde, Zile Rüşdiye Mektebi binasının inşasını aydınlatacak bir bilgiye ne yazık ki ulaşılamamıştır. Şayet bina belki de bir konağın satın alınması ile kullanılmaya başlamıştı ya da yeni inşa edilmiş bir bina olabilirdi. Fakat bu hususta şunu da eklemek gerekir ki okul binasının ilerleyen süreçte yetersiz olması nedeniyle genişletilme talebinde bulunulması binanın yeterli yapılmadığına ya da acil bir

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. (Avcı, 2017, s. 240-241).

2 Zile'de Hükümet Konağı yapma girişimleri 1865 yılından itibaren başlamıştır. Hükümet Konağı bu tarih ve sonrasında hemen yapılamadığı için çeşitli konaklar kiralanarak hükümet konağı ihtiyacı giderilmiştir. 1891 yılında Zile'de bir han yapısı kiralanarak hükümet konağı olarak kullanıldığı sonradan yeni bir bina inşa edilerek 1893'te yeni binanın Hükümet Konağı olarak kullanıldığı bilinmektedir (S. Seyfi, 2024). Dolayısıyla 1866 ve öncesinde ayakta olduğunu tespit ettiğimiz Zile Rüşdiye Mektebi Binası'nın Zile'deki kiralanarak hükümet konakları ile ilk etapta aynı yerde olmaması güçlü bir ihtimaldir. Ancak 1893'te inşa edilip kullanıma açılan Zile Hükümet Konağı'nın okulun bulunduğu alanda olma ihtimali ise yüksektir.

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. (Seçkin, A, 2010).

okul binasına ihtiyaç duyulmasından ötürü fiziki şartlar gözönüne alınmadan alelacele bu binanın satın alınmış olduğunu düşünülebilir.

Zile Rüşdiye Mektebi Binası 1906-1911-1912 tarihlerindeki yazışmalarda belirtildiği üzere yıkılmaya yüz tutmuş ve bu süreçten sonra başka bir konak kiralanarak mektebin eğitim öğretim süreçlerinin devam ettirilmesi için çalışmalar sürdürülmüştür. Ayrıca 1912 yılında mevcut Zile Rüşdiye Mektebi Binası o dönemki Zile Kaymakamlığı tarafından satılmıştır. Dolayısıyla yeni bir binaya olan ihtiyaç daha fazla arttığı gibi kiralanana konağın da fiziki şartlarının yetersiz olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan Zile Rüşdiye Mektebi binası satıldıktan sonraki süreçte ne zaman yıkıldığına dair bir bilgi vermek arşiv verileri açısından imkansız hale gelmiştir.

İstanbul ve taşrada o dönemde inşa edilen mektep/okul binalarında plan ve mimari açıdan bir üslup birliği olduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca bu dönem içerisinde inşa edilen pek çok bina ihtiyaca binaen ve ekonomik şartlara göre inşa edilmiş yahut kiralanmıştır. Yapıların standardizasyonu adına bir düzenleme yapıp Nezaret tarafından Rüşdiye binalarında uygulanmak amacıyla bir plan hazırlanmış olsa da devletin o dönemki ekonomik şartları buna uygun olmadığından ve halkın gelir ve insiyatifine bırakılmasından dolayı belirtilen plan tipi tüm rüşdiye mektebi binalarında uygulanamamıştır (Altınova Şahin, 2018, s. 298).

Osmanlı döneminde taşrada inşa edilen pekçok rüşdiye binasının birbirinden farklı olması bu durumu en güzel şekilde özetlemektedir. Çeşitli kaynaklardan fotoğraflarına ulaşılan Rüşdiye mektebi binalarına bakıldığında bu yapılarda plan kurgusu, cephe tasarımı gibi düzenlemelerin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır (Görsel 2, Görsel 3, Görsel 4, Görsel 5, Görsel 6, Görsel 7, Görsel 8).

Görsel 2: Fatih Rüşdiye Binası (Kaynak: Salname-I Nezaret-I Maarif-I Umumiye, 1319, s.152. Aktaran, Altınova, 2010).

Görsel 3: Ankara Rüşdiye mektebi Binası (Aktaran, Altınova, 2010)

Görsel 4: Trabzon Rüşdiye Binası (Aktaran, Altınova, 2010)

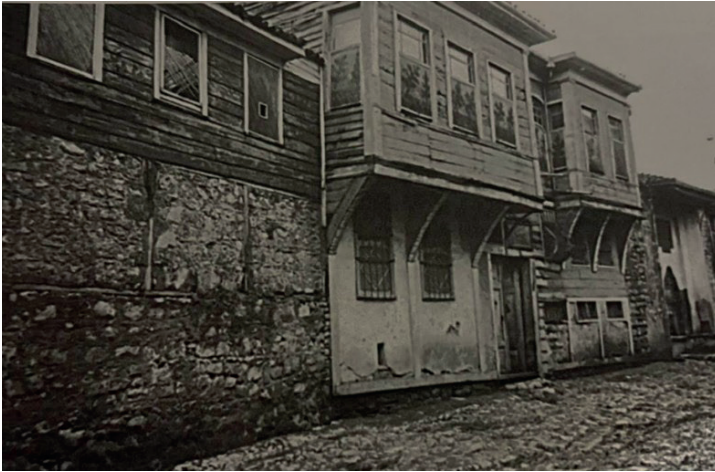
Görsel 5: Ayıntab Rüşdiye Mektebi (Aktaran, Altınova, 2010)

Görsel 6: Erzincan Rüşdiye Mektebi (Aktaran, Altınova, 2010)

Görsel 7: Nevşehir Rüşdiye Mektebi Binası (Sultan İkinci Abdülhamîd Han Devri Osmanlı Mektepleri, 2007)

Görsel 8: Nakkaşpaşa İnas Rüşdiye Binası (Sultan İkinci Abdülhamîd Han Devri Osmanlı Mektepleri, 2007).

Günümüze ulaşamayan Zile Rüşdiye Mektebi Binası'nın üslup özellikleri hakkında yargıya varacağımız bir bulguya ulaşamamıştır; ancak XIX. yüzyılda Osmanlı döneminde inşa edilen bilhassa kamu yapılarının Neoklasik üslup tesiriyle yapıldığı düşünüldüğünde ve farklı yayınlardan fotoğraflarına eriştiğimiz bazı rüşdiye mektep binalarında da simetri ve anıtsallığın tercih edildiği Neoklasik üslup kullanımından dolayı belki de Zile Rüşdiye Mektebi'nin de bu tarzda inşa edilmiş olabileceği akla gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkel, A. (2004). Tokat sancağının idari durumu ve nüfus yapısı 1880-1907. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 331–360.
- Akyüz, Y. (2014). Türk eğitim tarihi. Pegem Akademi.
- Alkan, Mehmet Ö. (2008). Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme ve eğitim. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.6, S. 12, s. 9-84.
- Alptekin, C. (1988). Irak Selçukluları, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (DGBİT), VII, Çağ Yayınları.
- Altındal, B. (2011). Zela'dan Zile'ye tarihi yolculuk. Barak Yayımcılık
- Altınova Ş. (2018). Osmanlı Devleti'nde rüşdiye mektepleri. TTK Yayınları.
- Altınova, A. (2010). Osmanlı modernleşmesinde rüşdiye mektepleri [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Atalar, M. M. (13-17 Ekim 1986). Zile'nin tarihçesi. Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri, Samsun, s.305-307.
- Avcı, Y. (2017). Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde kent mekânında devletin erki ve temsili. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çadırcı, M. (2007). Tanzimat sürecinde Türkiye ülke yönetimi. İmge Kitabevi.
- Çakmak, B. (2017). Gediz kazası erkek rüşdiye mektebi (1873-1907) ve Mehmet Emin Efendi'nin muallim-i sani tayini. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 1, C.14, s. 223-251.
- Demirel, M. (2002). "Türk Eğitiminin odernleşmesinde rüşdiye mektepleri, Türkler, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları
- Evered, Emine Ö. (2012). Empire and Education under the Ottomans: Politics, Reform, and Resistance from the Tanzimat to the Young Turks, London, New York: I. B. Tauris & Co Ltd
- Findley, Carter V. (2008). Dünya tarihinde Türkler. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gökbilgin, M. T. (1979). Tokat. İslam Ansiklopedisi (c. XII, s.401-412). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Hoca Saadettin. (1975). Tac'üt Tevarih. Ankara: Üçdal Neşriyat.
- İnci, İ. (2022). Osmanlı'da ilk ve orta öğretimde modernleşme Manisa örneği (1869-1909). Efeakademi yayınları.

Keçeci, K., S. (2012). II. Abdülhamid dönemi'nde kız rüşdiyeleri. Akademik Bakış Dergisi, S. 29, s. 1-19.

Kodaman, B. (1991). Abdülhamid devri eğitim sistemi. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Menekşe, M. (2022). 1889-1890 yıllarında Osmanlı Devleti'nde mevcut olan rüşdiye mekteplerine dair tespit edilen bir istatistiğin incelenmesi. Tarih ve gelecek dergisi, 8/3 (Eylül 2022), s. 673-713.

Mahmud Cevad İbnü's Şeyh Nafi (2001). Maarif-i umumiye ve nezareti tarihçe-i teşkilat ve icraatı XIX. Asır Osmanlı maarif tarihi. Hazırlayan: Taceddin Kayaoğlu. Yeni Türkiye Yayınları.

Özçağlar, A. (1994). Zile'nin kuruluşu, gelişmesi ve bugünkü fonksiyonel özellikleri. AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 3, s. 219-243.

Öztürk, C. (2008). Rüşdiye, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 35, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 300-303.

Sağlam T. (1991). Nasıl okudum. Nehir Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1989). Tanzimat okulları, Tarih ve Toplum, XII/72 (Aralık).

Seçkin, A, 2010, Tokat-Zile'de geleneksel evlerden örnekler, koruma sorunları ve öneriler, Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Seyfi, S. (2024). Günümüze Ulaşmamış Bir Kamu Binası: Zile Hükümet Konağı. Erdem (87), 177-199.

Somel, S. A. (2010). Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İslamlaşma, Otokrasi ve Disipli. Çev. Osman Yener. İletişim Yayınları.

Starbon (1969). Coğrafya (Geographika. Kitap XII, Bölüm: III, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, s.55-56.

Sultan İkinci Abdülhamid Han Devri Osmanlı Mektepleri: Fotoğraf ve Planlar, (2007). Ed. Ömer Faruk Yılmaz, Haz. Osman Doğan, Çamlıca Yayınları.

Şahin, M. (2013). İlk ve Ortaçağlarda Zile, Zile in the Ancient and Middle Ages. History Studies, 5(3), 207-222.

Şimşirgil A. (1991). Osmanlılar idaresinde Zile şehri 1455-1574. Türklük Araştırmaları Dergisi, S.6, s. 231-243.

Tokgöz, A. İ. (1993). Matbuat Hatıralarım (Yay. Haz. Alpay Kabacalı). İletişim Yayınları.

Umar, B. (1993). Türkiye'deki Tarihsel Adlar, 2. Baskı. İnkılab Kitabevi Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (1987). Kırk Yıl (Düzenleyen, Yeni Basıma Hazırlayan: Şemseddin Kutlu. İnkılab Yayınevi.

Uyanık, E. (2010). Tanzimat döneminde modern eğitimin yaygınlaştırılması yolunda pratik bir çözüm: Yarım rüştiyeler. Tarih Dergisi, S. 29 (2009/1), s. 91-111.

Yavi A. (1986). Tokat. Tokat Turizm ve Otelcilik A.Ş. yayınları.

ARŞİV KAYNAKLARI

I.MVL.00571.025658.001.001

IMVL.00571.025658.003.001; MVL.0073.00081.001.001

MF. MKT.00982.00011.001

MFİBT.00231.88.3

MFİBT.00320.000030.001.001

MFİBT.00320.000030.003.002

MFİBT.00320.000030.004.001

MFİBT.149.70.1.1

MF.MKT.00982.00011.001.001

MF.MKT.00982.00011.002.001

MF.MKT.00982.00011.002.002

MF.MKT.01178.00003.001.001

GÖRSEL KAYNAKLAR

Görsel 1: Zile Rüşdiye Mektebi'nin 1906 tarihli keşif belgesi (MF. MKT.00982.00011.001).

Görsel 2: Fatih Rüşdiye Binası, Salname-I Nezaret-I Maarif-I Umumiye, 1319, s.152, (Aktaran, Altınova, 2010).

Görsel 3: Ankara Rüşdiye mektebi Binası (Aktaran, Altınova, 2010).

Görsel 4: Trabzon Rüşdiye Binası (Aktaran, Altınova, 2010)

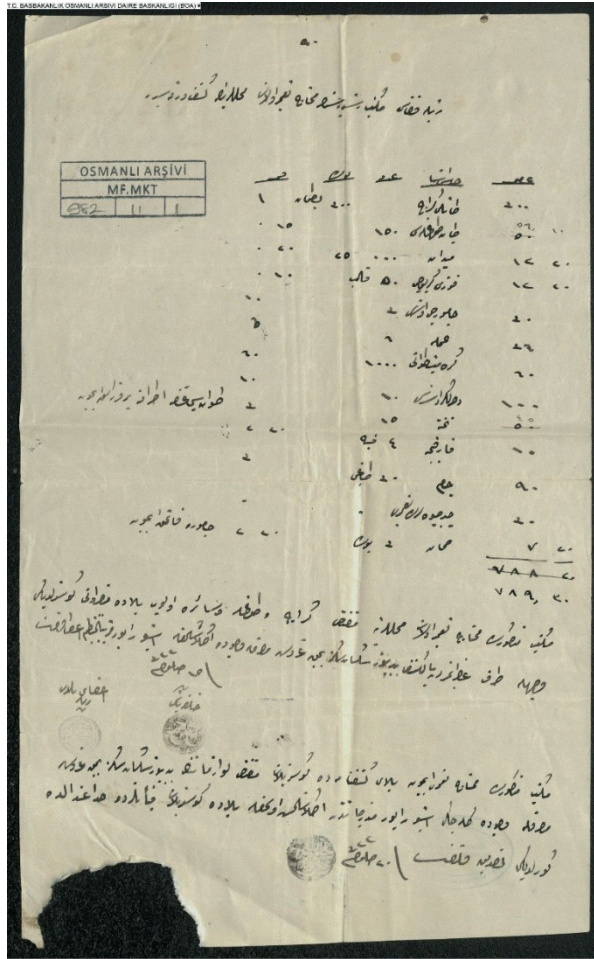
Görsel 5: Ayıntab Rüşdiye Mektebi (Aktaran, Altınova, 2010)

Görsel 6: Erzincan Rüşdiye Mektebi (Aktaran, Altınova, 2010)

Görsel 7. Nevşehir Rüşdiye Mektebi Binası (Sultan İkinci Abdülhamîd Han Devri Osmanlı Mektepleri, 2007)

Görsel 8. Nakkaşpaşa İnas Rüşdiye Binası (Sultan İkinci Abdülhamîd Han Devri Osmanlı Mektepleri, 2007).

Ek:

Ek 1. Zile Rüşdiye Mektebi 1906 tarihli keşif belgesi